

ELIAS OF HET GEVECHT MET DE NACHTEGALEN

NICO VAN CAMPENHOUT

Maurice Gilliams, *Elias of het gevecht met de nachtegale*
Kalmthout, Polis, 2017, 15de dr., 240 pp., ISBN 9789463100984 (bezorgd en uitgeleid door Filip De Ceuster)

In het vijfde middelbaar schreef ik een boekbespreking over *Elias of het gevecht met de nachtegale*, een (autobiografische) roman “zonder duidelijke intrige” uit 1936 van de Antwerpse literator Maurice Gilliams (1900-1982). Ik houd mij, zowel professioneel als persoonlijk, al jaren

aan het adagium van de Nederlandse algemeen rijksarchivaris Ton Ribberink (1927-2013): “Pas als je hebt geselecteerd en vernietigd, kun je bewaren”. Dat schoolwerkstuk heb ik gelukkig nog altijd in mijn bezit. Pas onlangs ben ik echter tot het besef gekomen dat ik meer dan 40 jaar geleden slechts de helft las van dit iconische boek, waarvan de titel tot op vandaag meestal in één adem wordt genoemd met de naam van de auteur. Want vanaf de tweede editie, die in 1944 op de markt kwam, werd op initiatief van Gilliams zelf “het meer geëngageerde tweede cahier” van zijn debuutroman in de opeenvolgende herdrukken achterwege gelaten. Dat bleef zo tot 2000, bijna twee decennia na zijn overlijden, toen de Amsterdamse uitgeverij Meulenhoff, die ook de oorspronkelijk-

ke uitgave had geproduceerd, het complete tweeluik nog eens publiceerde.

In dat ‘tweede cahier’ reflecteert Gilliams over “een nieuw soort Vlaamse beweging”, zo noteert Filip De Ceuster, literatuurwetenschapper en bezorger van deze nieuwe, uitstekend geannoteerde en uitgeleide editie. Die “*upgrade van de Vlaamse beweging*”, die voor het eerst in kaart werd gebracht en geduid door Olivier Boehme in zijn boek *Greep naar de markt* uit 2008, begon zich – met de Vlaamsgezinde katholiek Frans Van Cauwelaert (1880-1961) als een van de boegbeelden – te manifesteren tijdens het interbellum en richtte zich nadrukkelijk op “*volkskracht: de economische opbouw van een zelfbewust en modern Vlaanderen binnen België*”. In *Elias of het gevecht met de nachtegale* vormt de toenmalige stedenbouwkundige ontwikkeling van de Antwerpse linker Scheldeoever, waaraan Elias als architect meewerkt, een metafoor voor deze socio-economische vernieuwingen en verschuivingen onder impuls van de opkomende, flamingantische stedelijke burgerij, een soort beginnend Vlaams politiek-industrieel complex. Deze snelle en ingrijpende maatschappelijke omwenteling raakte Gilliams als betrokken persoon, vermits het vakantiehuisje van zijn ouders op Sint-Anneke erdoor op de schop ging. Als geïnteresseerde burger betreurde hij de al te rigoureuze aanpak, zonder veel respect voor wat historisch gegroeid en waardevol was, en stelde hij de rücksichtloze modernisering ter discussie. Dat hoofdfiguur Elias, verscheurd tussen vooruitgang en nostalgie, zelfmoord pleegt na afloop van de realisatie van het mee door hem opgezette project, kan worden gezien als een expliciet signaal aan het publiek en de beleidsmakers (van destijds) om “*de band met het verleden en de traditie*” niet door te snijden.

Gilliams’ in romanvorm verpakte kritiek “op de in zijn ogen desastreuze ontwikkeling van

Vlaanderen na de Grote Oorlog” ging aan de meeste recensenten “onopgemerkt voorbij”. Dat terwijl tegelijk “het ‘eerste cahier’ van ‘Elias’ bejubeld werd vanwege zijn esthetische kwaliteiten”. De lovende, respectievelijk eerder afwijzende reacties van de literaire commentatoren op de zowel inhoudelijk als vormelijk totaal uiteenlopende delen van het tweeluik Elias, gaven bij Gilliams de definitieve doorslag om zich voortaan literair te positioneren als een boven het gewoel staande “volbloed estheet” en om het ‘tweede cahier’, dat niet spoorde met “de manier waarop hij zichzelf mettertijd in de markt” was “gaan zetten”, definitief te schrappen en dus te doen vergeten. In de ‘vorm of vent’-polemie over literatuur als “autonoom taalkunstwerk” versus (artistiek) engagement, zo genoemd naar het gelijknamige essay van de Nederlandse dichter Johannes Cornelius (J. C.) Bloem (1887-1966) uit 1932, koos Gilliams voluit en exclusief voor het eerste. Wat na deze “drastische amputatie” overbleef van *Elias of het gevecht met de nachtegalen*, omschreef ik als scholier destijds – naar ik meen niet onterecht – als “eerder een beschrijving, een mijmering, geen echt verhaal”. Voor alle duidelijkheid: de precieze taal en woordkeuze en het fijnzinnige observatie- en inlevingsvermogen doen het ‘eerste cahier’, althans wat mij betreft, literair gesproken een heel stuk uitsteken boven het nogal tendentieuze en soms ietwat gekunstelde tweede.

Die stap om resoluut te opteren voor “*l’art pour l’art*”, vormde overigens slechts één element in de ‘imagebuilding’ rond zijn persoon en zijn werk, die de “zelfverklarde aristocraat” Gilliams, zoon van een Vlaamsgezinde socialist, ondertussen zorgvuldig cultiveerde, inclusief “fabuleren” en “geschiedvervalsing”. De Ceuster karakteriseert een en ander als “de mythologisering van zijn schrijverschap” en “de zorgvuldige constructie van de Heer Maurice Gilliams”. Het verloochenen van en de verdwijntruc met het ‘tweede cahier’ van Elias

werd op die manier onderdeel van een veel ruimer, heel bewust opgezet proces van “*inventing a tradition*” door Maurice Gilliams, die zich als “pionier van het Vlaams modernistisch proza” ingenieus het imago van een “heer van stand” aanmat. Op 80-jarige leeftijd viel hem in 1980 uiteindelijk een driedubbel eerbetoon te beurt: eredoctor van de Gentse universiteit, laureaat van de Prijs der Nederlandse Letteren en de titel van baron. Dat er vóór de Tweede Wereldoorlog ook ‘een andere Gilliams’ was dan de graag als dandy poserende, verfijnde stilist, met name een schrijver die (de omfloerste) maatschappijkritiek niet schuwde, wordt duidelijk gemaakt in deze nieuwe, integrale uitgave van Elias, en vooral in de door Filip De Ceuster voortreffelijk en in een verfrissend taalidroom gepresenteerde (literair-)historische contextualisering ervan. Het romandebuut van Gilliams werd in 2015 geheel terecht opgenomen in de 50+1 canon van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Hopelijk worden ook van al de andere titels uit deze literair(historisch)e topstukkenlijst nieuwe edities van dezelfde kwaliteit geproduceerd en verspreid. Want in tegenstelling tot wat in de grotere Europese taalgebieden het geval is, zijn recente en voor het geïnteresseerde publiek van vandaag toegankelijk gemaakte edities van de klassieken van de Nederlandstalige literatuur al te spaarzaam beschikbaar.